

АЛПИЙСКИ СТРАНИ – ГЕОПРОСТРАНСТВО И ОСОБЕНОСТИ

(сп. География 21, бр. 4, 2007)

Въпросът за теоретичната подялба на географията е възприеман болезнено от географите, като преобладава възгледът, че географията се разделя на природна (физическа) и обществена (хуманитарна). Напоследък в някои по-нови разработки (Карстоянов, Ст., П. Петров) се налага идеята за обособяването на обща и регионална география. Подобно мнение изразяват в своите трудове Страбон, Гуичардини, Варениус, Хумболт, Ритер, Хетнер, Анучин, Хартшорн и др. Регионалната география се счита за синтезирано допълнение на общата географска наука и изследва пространственото многообразие от форми на взаимодействие между природата и обществото. Тя е пресечната точка между природната и обществената география, а в основата на регионалните изследвания стоят взаимосвързаните природни и обществени териториални системи. Регионалната география също може да бъде поделена на природна и социално-икономическа. Основно направление на регионалната социално-икономическа география е географията на страните, а главни таксономични единици се явяват понятията “държава” и “регион”.

Сред най-важните проблеми на регионалната география изпъква въпросът за подялбата на света и конкретно на континента Европа. Географските райони представляват исторически формирани се териториални комплекси, които се отличават с разнообразни природни, демографски, икономически и политически характеристики, като за определянето им се използват специфични критерии и показатели. На базата на исторически, природогеографски, социално-икономически и културно-политически фактори, планетарното пространство може да бъде поделено на осем културно-цивилизационни региона.

В политикогеографски смисъл европейският континент се отличава с неопределеност на пространствения си обхват. В основата на неговото райониране лежат различни признаци. От природоекологична гледна точка континентът може да бъде поделен според геоморфоложките, климатичните и хидроложките си особености, които определят различните природогеографски зони, формиращи се в неговите рамки. В икономгеографски и в културно-политически план ясно се обособяват два различни по своите стопански показатели и историческо развитие райони – западноевропейски и източноевропейски. В процес на формиране е средноевропейският регион, който притежава преходни характеристики. На основата на етно-религиозните различия на населението, Европа може да бъде поделена на романоезичен, германски и славянски, съответно православен, католически и протестантски регион.

В научната литература и в медийното пространство често се използват термините Централноизточна Европа, Прибалтийски, Балкански или Скандинавски регион, дунавски страни и т.н. В многообразието от опити за подялба на европейското пространство, *целта на настоящата статия е да се разкрият особеностите на страните от алпийския регион и геопространството, което те формират*. Като алпийски страни биха могли да се определят **Швейцария, Австрия, Лихтенщайн и Словения**. Значителни части от техните държавни територии попадат в обсега на Алпийската планинска верига. Наличието на Алпите в голяма степен е изиграло роля в исторически план по отношение на формирането

на политическите им граници и е определило специфичните географски характеристики (природни, демографски, стопански и регионални) на съвременното им геопространство.

Алпите са най-типичната част на Алпийската физикогеографска страна, към която се отнасят още планината Юра и Алпийското предземие, включващо Швейцарското и Баварското плато и Паданската низина. Според геоложкия състав, литоложкото устройство, геоморфоложките особености и ландшафтните различия Алпите се разделят на Западни и Източни. Тази младонагънатата планинска верига се отличава с влажен климат (умерен, субтропичен и планински), което определя значителен хидроресурсен потенциал, а за растителността е характерна ясно изразената височинна зоналност.

В обхвата на Алпийската планинска верига попадат държавните територии на страни от Западна (Франция), Централна (Германия, Австрия, Швейцария, Лихтенщайн), Южна (Италия) и Източна (Словения) Европа. Сред тях най-типични алпийски страни са Австрия, Швейцария, Лихтенщайн и Словения, тъй като Алпите заемат по-голяма част от териториите им и са изиграли решаваща роля в историко-географското, социално-икономическото и културно-политическото им развитие.

Алпийският регион, който се формира от геопространствата на прилежащите му алпийски страни, заема площ от 145 000 кв.км, има ограничен излаз на Адриатическо море и граничи с ФРГ и Чешката република на север, Словакия, Унгария и Хърватия на изток, с Италия на юг и Франция на запад. Страните от региона са съседи от първи ранг, с изключение на Словения, която има пряка връзка единствено с Австрия.

С най-голям териториален ресурс се отличава Австрия. Липсата на морски излаз определя голямата транспортно-търговска роля на река Дунав. Швейцария е около два пъти по-малка от своя източен съсед и също се определя като вътрешноконтинентална страна. Границите ѝ са изцяло планински, което затруднява комуникациите със съседните държави. И двете притежават кръстопътно географско положение в рамките на Европа. Словения има периферно местоположение спрямо страните от Балканския полуостров. Между Швейцария и Австрия се е образувала една от миниатюрните държави в света – Лихтенщайн, която е четвъртата най-малка страна в Европа.

Планинският терен е в основата на териториалното формиране на Швейцарската конфедерация. Населена първоначално от хелветите, Швейцария се появява на политическите карти към края на 13 в., когато се обединяват три горски кантона. С течение на времето техният брой нараства, а по време на Реформацията се обособяват две групи – католически и протестантски, като помежду им към средата на 19 в. се води и Гражданска война. Вестфалските договори от 1648 г. признават независимостта на Швейцария. След две столетия съюзът на кантоните ще се превърне в конфедерация от общо 26 кантона с ясно изразени езикови различия, но с обща конституция и историческа съдба.

На съвременната територия на Република Австрия се настаняват германски (в централните и западните части) и славянски (в равнините територии на изток) племена. Под немското наименование Остерайх (Източна страна) Австрия последователно попада в рамките на Франкската държава, империята на Хабсбургите и Свещената римска империя. През 1867 г. се обединява с Унгария, а Виена става център на една от най-силните европейски монархии по онова време. През 1955 г., след прекратяване на обединението ѝ с Германия, австрийската република получава независимост.

Лихтенщайн води началото си от 15 юли 1719 г., когато се обособява като самостоятелна държава след обединението на графствата Вадуц и Шеленберг. От 1921 г. високопланинското княжество сключва митнически съюз с Швейцария и на практика е под нейн протекторат.

Първоначалното наименование на Република Словения е Далмация – под това име днешната ѝ територия е била една от римските провинции. Тя била населена от източноалпийските славяни, наречени по-късно словенци. Словенската територия е пряко обвързана с алпийското и дунавското геопространство. Скоро след разпадането на Австро-Унгария (1918 г.) страната става част от Югославия (1929 г.), а след края на Втората световна война придобива статут на съюзна република. Тя е и първата, която напуска изкуствено създадената СФРЮ (юни 1991 г.). Балканска в природогеографско отношение и централноевропейска в политическо и икономическо, Словения е и една от четирите алпийски държави.

Според държавно си устройство, алпийските страни са както федеративни (Швейцария и Австрия), така и унитарни (Словения и Лихтенщайн). С изключение на Лихтенщайн, който е конституционна манархия, по форма на държавно управление останалите са парламентарни републики.

Близко 60 % от площта на Швейцария се определя като алпийска, 10 % се падат на Юра и около 1/3 на Швейцарското плато, което предлага най-добри условия за развитие на стопанската дейност. Средната надморска височина се изчислява на 1350 м., а максималната – 4634 м. при връх Дюфер в планината Монте Роза. Източните Алпи заемат 70 % от територията на Австрия, като в масива Хое Тауерн се издига най-високата ѝ точка – връх Грос Глъокнер (3798 м.). Източната част на страната е равнинна и включва Среднодунавската равнина, която се разделя на Щирийско-Бургенландска хълмиста равнина и Виенски басейн – райони със силно развито растениевъдство. Алпите заемат ? от площта на Лихтенщайн и съответно 25 % са заети от долината на река Рейн, която има голямо стопанско значение за страната. Най-висок е връх Фордер Граушпиц (в масива Ретикон, част от северните Долонити) – 2599 м. В обхвата на Словения се включват Юлийските Алпи, с най-висока точка силно окарстеният връх Триглав (2863 м.). Словения е типична алпийска страна, като надморската ѝ височина намалява от запад на изток.

Алпийските страни не са особено богати на полезни изкопаеми. Австрия все пак е на първо място в света по запаси на магнезит, а находищата на железни руди са с високо метално съдържание. Срещат се още манган, мед, боксит, оловно-цинкови руди. Швейцария е богата единствено на каменна сол, а Словения - на оловно-цинкови руди и живак.

В страните от региона господства умерено-континенталният климат, а във височина – планинският, като единствено за южните части на Швейцария и словенското крайбрежие е характерно средиземноморско влияние.

Алпийският регион е богат на води и хидроресурси. Голямо е стопанското значение на реките Дунав (и притоците Ин, Сава, Драва, Мур), Рейн, Рона и Тичино (ляв приток на По), както и на построеният през 1992 г. канал Рейн-Майн-Дунав. Очаква се след завършването на канала Рейн-Рона (2010 г.) да бъдат свързани чрез речен транспорт Северно, Средиземно и Черно море. Езерата в разглеждания регион са предимно ледникови и тектонски, а най-големи от тях са Женевското, Нюшателското, Лугано, Боденското, Лаго Маджоре и др. Особено типични за Швейцария са ледниците, като напр. Алечкият, който е най-големият алпийски ледник.

Общият брой на населението в алпийските страни възлиза на 18 млн д. Демографският потенциал на региона не е голям, поради планинския характер на релефа. С най-голям демографски ресурс е Австрия. Средната гъстота се изчислява на около 100 д./кв.км, като 70 % от населението обитава равнинната част. Естественят прираст е отрицателен (-1 ‰), а детската смъртност – традиционно ниска. Швейцария е около два пъти по-гъсто населена от Австрия, което се определя от двойно по-малката площ на конфедерацията и близката стойност като численост на населението. Най-голям дял от него е съсредоточено в пределите на Швейцарското плато (250 д./кв.км), а най-малко – в алпийската част – под 50 д./кв.км. Естественят прираст е 2 ‰ (10 % раждаемост, 8 % смъртност) и 5 ‰ детска смъртност. Словения е най-малочислената балканска страна (близо 10 % от населението на бв югославски републики), но и с най-ниска детска смъртност сред страните от Балканския регион. Средната гъстота съвпада с тази в Австрия. Естественят прираст е положителен (1 ‰), а действителният има нулеви стойности. Гъстота на населението в Лихтенщайн е подобна на тази в Швейцария, което е следствие от малката му площ. Естественят прираст възлиза на 3 ‰.

Населението на Австрия, Лихтенщайн и Швейцария се отнася към германската езикова група на индоевропейското семейство. Австрийци са над 90 % от населението в Австрия. Заедно с германо-швейцарците те оформят немскоезичната част на региона. Към нея се отнася и цялото население на Лихтенщайн, което използва алемански диалект. Етническият състав е най-пъстър в Швейцария, където немският е официален за близо 2/3 от населението. Франко-швейцарците обитават западните райони, а италианският е характерен предимно за кантона Тесин (Тичино). Една малка общност в Граубюнден говори езикът романш (т.нар. ретороманци). В единствената славянска страна в региона, словенците са господстващ етнос (над 90 % от населението). В Швейцария се наблюдава равенство между протестанти и католици, което е вследствие нееднородния етнически състав, докато Австрия, Лихтенщайн и Словения са предимно католически държави.

Повечето селища са разположени в равнинно-низинните части и по долините на реките. Обособяват се две силно урбанизирани територии – Виена и Цюрих, като австрийската столица е най-големият и единствен милионен град в региона. Повечето от градовете в Австрия се намират на изток (Виена, Грац, Линц, Залцбург), изключение правят Инсбрук, Брегенц и Кицбюел, които са в обхвата на Австрийските Алпи. Най-големите швейцарски градове са в северната част, която е платовидна. Столицата Берн е четвъртият най-голям град в страната, най-многочислен френскоезичен е Женева, а най-голям от италианоговорящите е Лугано. Столичният град на Лихтенщайн, Вадуц, както и останалите градове, са разположени в западната част, по десния бряг на Рейн. Най-голям от словенските градове е столицата Любляна, а главно пристанище – Копер.

Според административно-териториалното си устройство Австрия се разделя на 9 земи (лендери), които съвпадат с регионите за планиране в страната. Швейцария е единствената държава в света, която се разделя на кантони – 20 немскоезични, 5 френскоезични и 1 италианоезичен, докато Словения включва 8 административни региона – Горна, Вътрешна и Долна Карниола, Щирия, Междумурие, Каринтия, Гориция и Словенска Истрия. В Лихтенщайн има 11 общини, повечето от които се състоят от един град.

Алпийските страни са сред силно развитите държави в Европа, като най-голямо е значението на третичния сектор. Главен подотрасъл на земеделието в Австрия е животновъдството, докато

растениевъдството е развито предимно в източните равнинни територии. ВЕЦ дават 2/3 от произвежданата електроенергия. Черната металургия е силно развита, а цветната разчита на внос. Водещ отрасъл на промишлеността е машиностроенето. Химическата индустрия е комплексно застъпена, като делът ѝ от ОПП непрекъснато нараства. Леката промишленост е с предимно експортна насоченост и има подчинена роля спрямо отраслите на тежката. ЖП мрежа в страната се отличава с голяма гъстота, а за осъществяване на външноикономическите връзки от голямо значение е речният транспорт. Австрия изнася основно продукти от тежката индустрия (машини, дървен материал, метали) и текстил, а внася горива – нефт и газ, цветни метали, растениевъдна продукция.

Животновъдството в Швейцария осигурява 4/5 от земеделската продукция, а най-голям дял от обработваемите земи се пада на зърнените култури и картофите. При производството на електроенергия най-голямо е значението на ВЕЦ, като АЕЦ осигуряват 1/3 от общото количество. Осъществява се значителен внос на горива. Тежката промишленост е с по-голямо значение от леката. Металургията разчита на внос на суровини, а най-важен промишлен отрасъл е машиностроенето и най-вече производството на часовници. Главен подотрасъл на химическата индустрия е фармацевтичната промишленост. Хранителната индустрия е застъпена предимно в производството на шоколадови изделия. Голямо е значението на туризма, вследствие уникалните природни забележителности и богатото културно-историческо наследство.

До средата на миналия век малката алпийска страна Лихтенщайн представлява предимно аграрна територия, а днес е индустриализиран район, силно зависим от Швейцария, с която е в митнически съюз. Растениевъдството е развито по долината на Рейн и южните склонове на Алпите, а животновъдството е пасищно. Развити са както тежката (машиностроене, химико-фармацевтична промишленост), така и леката индустрия. Поради ограничения вътрешен пазар произведената продукция има предимно експортна стойност.

По редица показатели Словения се счита за най-силно развитата страна от бв Югославия. Страната осъществява значителен въгледобив, добив на оловно-цинкови руди, живак, уран и боксит и се отличава с голям хидроенергиен и горски потенциал. Тежката индустрия е водеща, а основни отрасли са черната металургия, машиностроенето и горското стопанство. Словения е единствената алпийска страна с морски излаз. Важна търговска роля имат пристанищата Копер, Изола и Пиран.

Регионалните различия в рамките на страните от Алпийския регион не са големи. Австрия се разделя на три икономгеографски региона, сред които с най-голям териториален, демографски и стопански потенциал е Придунавският. Той обхваща 42 % от площта на страната и включва 63 % от населението, като дава 2/3 от промишлената и 70 % от земеделската продукция на Австрия. Към него се отнасят Виена, Горна и Долна Австрия и Бургенланд. Южният район (31 % от площта и 22 % от населението) включва Щирия и Каринтия. Западният район (Тирол, Залцбург, Форарлберг) е с най-малка площ и демографски ресурс.

Най-силно развит и урбанизиран в Швейцария е Северният район, населен предимно с немскоезично население. Втори по икономическо значение е Западният регион, а най-обширен и рядко населен е Планинският район.

Върху малката територия на Лихтенщайн се обособяват две области – Горен Лихтенщайн (Оберланд) с площ от 122 кв.км и главен град Вадуц и Долен Лихтенщайн (Унтерланд) – 35 кв.км и административен център Шеленберг.

В Словения икономическите райони са обусловени предимно от историко-географските различия в страната. Тя е поделена на 12 региона.

Между алпийските страни се осъществяват разнообразни форми на трансгранично сътрудничество. Австрия (от 1995 г.) и Словения (от 2004 г.) членуват в ЕС, Швейцария-Лихтенщайн са в рамките на ЕАСТ, а Словения е член на ЦЕФТА. Субинтеграцията, чиято основна цел е премахването на държавните граници в региона и решаването на редица проблеми (екологични, социални, икономически) е характерно явление за алпийските страни.

Алпийските държави имат различен териториален, природоресурсен, демографски и стопански потенциал, но представляват хомогенно пространство, което може да бъде определено като кръстопътно. Регионът граничи с високо и средно развити държави, но има ограничен морски излаз. Съвременните държавни територии на Австрия, Швейцария, Словения и Лихтенщайн са били заселени от дълбока древност от различни по произход племена (германски, келтски, славянски) и са били част от обширни европейски империи – Римската, Франкската, Хабсбургската, Австро-Унгарската.

В страните от Алпийския регион преобладава планинският релеф, което е предпоставка за развитие на туризма и пасищното животновъдство, а в низинно-равнинния пояс се развива високоинтензивно растениевъдство. Регионът е беден на полезни изкопаеми, поради което се налага внос главно на горива и минерални суровини. Характерни са умерено-континенталният и планинският климат и в една ограничена зона – средиземноморският. Алпийските страни разполагат със значителен хидроресурсен и горски потенциал. В планинската зона преобладават горските почви, а в равнинните територии – черноземните и канелените. Особено типично е височинното ландшафтно зонирание.

Поради наличието на Алпите, демографският потенциал на региона е незначителен. Характерни са приблизително равните стойности на раждаемост и смъртност, малката детска смъртност, застаряването и високата урбанизираност. Населението е съсредоточено предимно в по-ниските части – Швейцарското плато и Виенският басейн, принадлежи към германската, романската и славянската езикова група и изповядва най-вече католизъм.

Алпийските страни са силно развити в икономическо отношение. Типични черти на стопанството на региона са огромното значение на третичния сектор, високоинтензивното земеделие, задоволяващо нуждите на леката промишленост, превесът на тежката индустрия (особено на машиностроенето и химическата промишленост) по отношение на вторичния сектор, интензивните външноикономически връзки, в които преобладава вносът на суровини (особено горива) и износът на готова продукция, силно развитият планински туризъм и гъстата транспортна мрежа.

За региона не са характерни резки регионални различия в икономиките им. Алпийските страни членуват в ЕС, ЕАСТ и ЦЕФТА и осъществяват разнообразни форми на субрегионално сътрудничество, както помежду си, така и със съседните държави.

Алпийските страни формират своеобразно геопространство, което има място в регионалната подялба на Европа. Историческата съдба на Стария континент, неопределеността на териториалния потенциал и разнообразните географски характеристики, които притежава, са причина за обособяването на множество региони, различни по състав и особености. Европа на държавите се превръща в Европа на регионите – навярно Алпийският регион би могъл да бъде един от тях.